

УЛОГА СРПСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ДИЈАСПОРЕ У ОЧУВАЊУ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА И АФИРМАЦИЈИ ИНТЕРЕСА СРБИЈЕ

У савремености суочени смо са новим таласом миграција – високо образовне генерације. У глобалном добу свет је постао међузавистан и дијаспоричан. Све то мења структуру српске дијаспоре. У њеном саставу све је више високообразовних, отуда се говори о категорији интелектуална дијаспора.

У раду се разматрају потенцијали и улога ове групе у очувању културног идентитета, у повратном утицају на развој националне привреде и промоцији имиџа и интереса Србије у свету.

Када се ради о положају српске мањине у периферним областима/пограничју, у суседству, треба истаћи и њену улогу као фактора разумевања, регионалне сарадње и културе мира на Балкану. У раду се разматрају неки аспекти културне политике према дијаспори и истиче потреба редефинисања националне стратегије о дијаспори.

Кључне речи: дијаспора, Балкан, Србија, културна политика, идентитет.

I Нови талас глобалних миграција и формирање српске интелектуалне дијаспоре

Живимо у ери „трећег талас“ и процеса глобализације света. Суочени смо у савремености са феноменом умреженог друштва, *глобалних миграција* и путујућих култура. У овом глобалном контексту све је израженија мобилност високообразовне радне снаге на тржишту сиве материје. О том процесу говоримо као о феномену „одлива мозгова“. Овај нови мегатренд тече на релацији Југ-Север; неразвијене земље и земље у транзицији ка развијеним земљама светског центра.

Традиционалне категорије миграната, у лику „плавих оковратника“/индустријске радне снаге, све више замењује нова генерација миграната „трећег таласа“, високообразовних стручњака, који су носиоци развоја нових технологија/нових производних снага савременог друштва. Под утицајем ових процеса мења се светски састав дијаспоре. Уместо традицио-

¹ ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs

налних плавих оковратника и политичких миграната, *формирају се нове колоније интелектуалне дијаспоре*. У чијем саставу доминирају стручњаци различитог профила, који сервисирају погоне фабрика и глобалних корпорација/транснационалних гладијатора мега капитала на светском тржишту. Речју, ствара се нова категорија интелектуалне дијаспоре са новим професионалним ликовима, културним потребама, сензибилитетом, идентитетом и друштвеном мисијом.

У овом контексту глобалних миграција у последњих 30. година, а изразито у последњих 15 година, и *Србија је увучена у овај планетарни процес*. Наиме, све је видљива миграција младих, високообразовних кадрова на Запад, ради запошљавања и даљег школовања, из чијег састава се формира нова *српска интелектуална дијаспора*. Рачуна се да данас у свету српска дијаспора броји између 4-4,5 милиона, а да је од тога у последњих 25 година преко 300.000 новопридошних младих, школованих људи, који чине ову нову српску колонију. Тај *одлив мозгова* је, тренутно, велики проблем и губитак за српску нацију; али се он може – далековидом мудро политиком, у перспективи, претворити у бенефит: како у погледу подизања иновационо-развојног капитала земље, тако и афирмације њеног угледа у свету. Но, то захтева *радикалне промене у националној стратегији и културној политици земље према српској дијаспори*. То се може остварити кроз процесе даљег отварања друштва, демократизацију политичког живота, позитивној кадровској политици и изграђивању новог односа према људском фактору као према капиталном ресурсу.

Очекивати је да би, са промењеном политиком и климом односа у земљи, то у перспективи омогућило и реализацију феномена повратне, инверзивне циркуларне миграције мозгова – према матици, чиме би се она ојачала у развојном и сваком другом погледу.

Феномен одлива мозгова и улога српске интелектуалне дијаспоре захтева да буду *трансдисциплинарно изучавани*, како би се сазнали не само мотиви и узроци и фактори њихове социјалне детерминизације, већ изградила и целовита рационална политика као одговор на ове изазиве.

Нас, у овом раду, занима каква је *улога српске мањине у периферним областима/пограничју*, у очувању културног идентитета, као фактора разумевања, регионалне сарадње и афирмације културе мира на Балкану.

II Особености српске културе и културна политика у функцији борбе за очување духовног идентитета и јединства културног простора

Српски народ се на прагу 21. века поново нашао на размеђи, суочен са бројним проблемима и изазовима. Српски народ је поново у сеобама и

расејању, растрзан између ретрадиционализације и модернизације. У својој књизи *Српско питање у 20. веку* (2009), *Добрица Ћосић у прилогу „Српски духовни простор“* (251–254), указује на објективне дубинске матрице српске културе и духовне вертикале; на развојни лук кроз простор и време у историји и савремености, као и на савремена размеђа и искушења. Аутор истиче да је *српска култура*, чија објективна „одредница није простор него време“, не признаје актуелну политичку географију, која се кроз историју мењала и мења. Српска култура, због српских сеоба, нема једно средиште. Она, због дијаспоричности српског етноса, има више средишта, а већина тих средишта није више на њеној националној територији. По Ћосићу, друга одлика српске културе је да је она „*гранична култура*“ која је била изложена утицајима спољних чинилаца и суседних култура. Најзад, српска култура није „јединствена и етнички самобитна, српско духовно биће разламало се државним границама, државним порецима и њиховим сменама“.

Разматрајући различите аспекте савремене српске културе или духовног простора, Ћосић закључује и истиче: „напори за очувањем духовног идентитета морају данас бити снажни и промишљени, али они не смеју тежити затварању или бити замућени ксенофобијом. Чувајући националне културне вредности, самобитност и различитост, српска култура треба да остане отворена за спољне подстицаје и универзалистичке утицаје“ (Ћосић, 2009: 248). *Патриотизам* је осећање љубави према отаџбини, писао је Иван Иљич, додајући да истински патриотизам није слепа љубав, већ љубав отворених очију, која се усађује људима кроз културу од раног детињства, као и да „прави патриота не може да мрзи и презире друге народе“ (Иљич, 2008: 141).

Полазећи од ових оцена и дијагноза о месту и улози културе у сагледавању и решавању српског питања у 21. веку, треба истаћи да нам је *потребно ново промишљање и обликовање српске културне политике која би у ери глобализације била модерна и отворена*, која би штитила духовни идентитет српског народа (језик, веру, културу), јер смо данас суочени са снажним неоколонијалним притиском, са културом зависности, под фирмом модернизације и европеизације Србије. *Нова активна културна политика, мора бити „способна да обеснажи колонијалну перспективу која нам је наметнута...“* (Ломпар, 2010: 43). Кључну одговорност за обликовање српске културне политике треба да има српска интелектуална елита, која је, како тврди Мило Ломпар „више пута показала своју неспремност да се бори за вредности које задиру у питања националног идентитета“, додајући како добар део интелектуалаца данас у нас обавља „оне послове у којима се рационализује један идеолошки налог“. На тај начин кључна питања нове културне политике, као што су језик и духовна отаџбина, још увек су табуизирана и њих прати мук српске интелектуалне и политичке елите (Ломпар, 2010: 42-43).

III Улога српске културне дијаспоре данас

Културна дипломатија – све ће више добијати на значају у ери глобализације (ако занемаримо садашњу обнову геополитике, успон политике топовњача светских јастребова и ширење „покретних берлинских зидова“), успона нових технологија и значаја геокултуре (науке, образовања, културе, медија) у настајућем отвореном, умреженом, а још увек подељеном друштву. Као грана савремене дипломатије, културна дипломатија може и треба да одигра значајну улогу не само у заштити наше културне баштине, већ и афирмацији данас живог српског културног капитала у савременом свету. Српски културни капитал оличен је не само у материјализованој споменичкој култури (цркава, манастира, споменика и културног блага у дијаспори, које оне чувају слике, реликвије, старе библиотетске архиве, музеје) и очувању просветних и културних институција које делују у свету, а које раде на очувању националног, културног идентитета српске дијаспоре (језика, писма, фолклора...), већ и организовану делатност у представљању стваралаштва најбољих, елитних представника српске културне интелектуалне дијаспоре (научника и иноватора, књижевника, уметника, истакнутих менаџера, ..).

Културна дипломатија треба да се једнако концентрише око програма афирмације наших најбољих стваралаца из земље и иностранства, свега онога што је вредно у стваралаштву из Србије и Срба у расејању. У програму културне политике Србије и Стратегији националног развоја посебна пажња мора бити фокусирана на научну дијаспору и њену улогу у раскидању стигми о Србима, у лобирању за интересе Србије. Очекујем да улогу „1300 каплара“ у новом културном рату за Србију, и њен развој, управо одигра ова нова генерација; наших „младих лавова“: нових Тесли, Пупина, Ђоковића, који ће бити носачи „прометејског пламена“ и реафирмације нашег поноса у савременом свету! Актери српске културне дипломатије у земљи и свету, државни и невладини, морају учинити све да се направи трезор података, савремена интернет и друштвена мрежа српске интелигенције и учини увид у њен пословни, иновативни културни капитал, како би се он користио за развој Србије и за промоцију наших интереса у свету. Нека истраживања показују да у мномилионској српској дијаспори од 3,5-4 милиона Срба у свету данас је 1/3 припадника тзв. слоја интелектуалне дијаспоре, са око 10.000 мастер и доктора наука, као и преко 1700 организација која окупљају Србе у дијаспори.

Културна дипломатија наше земље мора одиграти одговорну улогу на идентификовању и повезивању свих ових српских „ројева и колонија“ у свету, ако желимо да наша национална кошница буде богата. Да Србија не буде изолована и прокажена земља; већ земља креативних кадрова продуктивне иновативности и глобалне конкурентности, достојна поштовања, не само због

историје, због наших храбрих предака који су изнад свега волели слободу већ и због нових генерација, потомака, који нису само чувари пламена сећања на претке, већ и врхунски ствараоци, иноватори и миротворци достојни поштовања других народа у савременом свету. Јер, својим иновативним стваралаштвом, у технолошком привредном и културном развоју човечанства, богате његову ризницу; дају допринос не само националној афирмацији Срба, већ и богаћењу универзалних вредности савременог света.

Културна дипломатија Србије, уз све модерне одреднице које изражавају грађански тип нашег друштва, мора бити заснована на „доследном српском становишту“. То, пак, значи да њен програм и деловање институција и актера морају изражавати како кључне одреднице државне и националне политике, тако и борбу за друштвено и културно јединство Срба, јединство културног простора Срба, који се не завршава на границама државе Србије. Управо зато што су Срби дијаспоричан народ, а њихова култура трансгранична.

Привредна и културна дипломатија Србије мора у свом програму, деловању, лобирању упоредо покривати та два поља, која морају бити јединствена, основне стратегијске правце државне политике и националне, свесрпске, која се фокусира на положај и улогу српске дијаспоре, српске мањине, широм света. Посебну пажњу ваља посветити и новој српској регионалној дијаспори насталој на простору бивше СФРЈ.

У кадровском погледу **носиоци културне дипломатије** морају бити истакнути ствараоци, угледне личности, које зраче снагом и дометима својих дела, а не пуки линијаши и партијски коњоводци протагонисти „заробљеног ума“. Негативна искуства са досовским културтрегерима и првоборцима доста је поучно. Дипломатска улога не сме бити пука награда за партијску лојалност. У области мисије културе, културне дипломатије, само најбољи ствараоци могу дати допринос у борби за афирмацију наше културе и нашег угледа у свету. Очекивати да ће ову улогу одиграти само нова генерација дипломата није довољно. Њој треба, на овом сектору, за остваривање оновремених и будућих циљева српске културне дипломатије, придодати најистакнутије српске културне ствараоце из Србије и српске дијаспоре. Овде нам могу бити поучна искуства како између ратне тако и послератне наше српске/југословенске дипломатије, када су се у њеним редовима нашли истакнути научници, књижевници и уметници (Пупин, Цвијић, Ракић, Нушић, Црњански, Андрић, Дучић, Ристић, Поповић,...), који су својим делима спадали у врх елите наше науке и књижевности.

Кључно питање које данас стоји пред нама, како у националној стратегији друштвеног развоја и програму културне националне политике редефинисати место и улогу наше дијаспоре и како од наших мањина не смо у непосредном окружењу на Балкану, већ и шире у свету, учинити живи мост сарадње повезивања међу народима, активног чиниоца у привредним

друштвеним, културним и политичким процесима преображаја савремене Србије. У том смислу се поставља питање како да наше организације и институције у Србије модернизујемо и оспособимо за рад са новом интелектуалном дијаспором и како од ње направити не само актера сарадње међу народима већ и чувара нашег идентитета и памћења, прометејског жарача културе, будућег развоја наше земље/матике, али и хуманог и демократског унапређења света, односно човечанства.

Полазећи од развијене светсти о значају смена парадигме у 21. веку од геополитике и геоекономије ка геокултури, чини нам се да велики значај треба придати изградњи новог модела културне политике у Србији. Њени програмски елементи могли би се дефинисати кроз следеће одреднице:

а) да она треба да буде у служби очувања националног идентитета и афирмисања српског интереса у свету;

б) да је она грађанска;

в) да је она мултикултурална;

г) да је она плуралистичка;

д) демократско-партиципативна;

ђ) развојно-цивилизацијска;

е) хуманистичко-еманципаторска;

ж) европска и опште-човечанска.

Уместо етноцентристичке културне политике, ретрибализације и „убилачких идентитета“, нама је данас потребно, уз респект најбољих вредности из наше историјске духовне вертикале, самосвесно отварање према европској и светској култури.

Само преливањем и прожимањем са другим културама наша култура може јачати, чувајући везе са најдубљим коренима сопствене традиције. Само новом утакмицом, радном и стваралачком у различитим областима економије, културе, науке можемо истински афирмисати и задобити нову позицију у савременом свету. У том контексту наша интелектуална дијаспора и њени најбољи представници могу постати прави амбасадори у афирмацији интереса српског народа у свету, живи мост и најбољи актер у промоцији сарадње међу народима и културама; у глобализацији разумевања и солидарности међу народима света.

У глобализованом/све више међузависном свету савременог човечанства, у коме се уз сва ограничења, отпоре и противречности, све више остварују грађанска права и процес универзализације људских слобода, националне мањине и друге мањинске групе мењају свој статус. Наиме, оне се све више еманципују демаргинализују, афирмишући своја права, а пре свега права на културну различитост и идентитет.

IV Култура као кључни развојни и идентитарни ресурс

У условима глобализације, када нове технологије доводе до умрежавања света, а глобална економија „гута“ народе и нације, када се политика све више трансформише у знаку „демократије без граница“ и када неолиберална идеологија и асиметрични модел глобализације генеришу „експлоатацију без границе“ – култура је последња енклава, белег по коме ће се препознавати народи, у заједници човечанства, чувајући свој идентитет. Без очувања културне разноликости, човечанство улази у доба мегдоналдизације и кретенизације. А песник рече „да цвет који заборави на своје корене, не заслужује да расте!“. Због тога мали народи, у глобалном селу које настаје, морају да респектују мегатренд о метаморфози геополитике и геоекономије у геокултуру у 21. веку. Управо, то је врло значајно у борби за њихов опстанак и развој, за њихову еманципацију, али и очување човечанства као мултикултурне заједнице равноправних грађана и народа. Када је у питању садашње стање културе и културне политике у Србији, неопходно је још једном истаћи потребу бржег напуштања културног неолиберализма и изграђивање модерног социјал-демократског концепта културне политике који ће имати развојну, интегративну и еманципаторску улогу у савременим друштвеним променама. Ако је рат почео у главама људи, онда се и борба за мир мора освајати „новим просветитељством“ (Т. Инђић), новим просветљењем, радикалним превредновањем система вредности. У том смислу Србија мора имати снаге, не само за суочавање са прошлошћу већ и за изграђивање критичког односа према савременим тенденцијама у култури које иду из ширег окружења. Она мора имати снаге да се отме из чељусту културног неолиберализма, који води култури зависности и отвара пут културном империјализму. То, пак, не треба да значи никакво затварање Србије и њен пут у културну изолацију. Србија има снаге да се својом креативном културом прелива у светску ризницу културе човечанства. Патриотизам њених грађана и њеног народа, оно што је Мигуел Де Унамуно назвао „религијом родољубља“, не мора увек да добије „војничке облике“. ¹⁵ Данас је неопходно да се живи у складу са модерним изазовима, у духу поруке старог Ђуре Даничића да се „за отаџбину може гинути на сваком послу“.

Имајући у виду глобалне мегатрендове и парадигматске обрте у перспективи од геополитике и геоекономије – ка геокултури, може се очекивати да се и наша дипломатија, у складу са овим мегатрендовима „стрелама времена“ прилагођава и мења. Да ће се померати поља и инструменти и актери њеног деловања у савремености. Да ће све више увиђати и преферирати значај културне политике и културне дипломатије у борби за реализацију националних и државних интереса, у очувању и развоју идентитета и јачању јединства свесрпског културног простора, који је трансграничан, јер је српски етнос дијаспоричан. У формулисању те нове националне стратегије

Србије према свету, а посебно српској дијаспори, значајну улогу треба да одиграју наша наука, Универзитет и САНУ. Јер, државна политика у области изградње националне стратегије развоја и очувања културног идентитета српског народа, не могу бити монопол ни једне странке, текуће политичке елите, па и саме државе, већ израз интереса и самосвести целог друштва и свесрпског национа. Значајни прилог утемељењу и редефинисању такве политике могу и морају дати и најбољи српски кадрови из земље и дијаспоре.

У будућности, у многоликој заједници човечанства и кибернетском начину производње, народи ће се препознавати пре свега по геокултури: по белезима културног стваралаштва, иновативном потенцијалу, снази имагинације и способностима „креативне деструкције“. Верујем да ће и представници српског етноса, својим богатим стваралаштвом, таквом човечанству, његовој цивилизацији и ризници универзалних вредности, имати шта да подаре, афирмишући поносно наше име, културу, традицију и слободарску историју (Митровић, 2013: 137–148).

V О положају и улози српске мањине у пограничју

Србија је, распадом Југославије, добила и нове енклаве/колоније српске дијаспоре на простору бивших република. Њени припадници се налазе у различитом статусу у распону од проблема признавања њиховог статуса националних мањина, до озбиљних облика маргинализације и нарушавања њихових права. Пред њима је, али и пред Владом Србије, период борбе за признавање и остваривање њихових националних права у складу са стандардима ЕУ.

Српска дијаспора у Румунији има дужу далеку историју и она је, може се рећи с правом, аутохтона; јер су Срби као етнос насељавали овај простор одавнина, али геополитичким променама граница кроз историју овај део српског народа остао је у позицији националне мањине. Као такви они деле многа идентитарна културна обележја српског национа (језик, културу, веру, традицију), али су у акултурацијским процесима, у социјалној и симболичкој интеракцији са већинским румунским народом доживели одређену трансформацију/ метаморфозу свог идентитета.

Подсећамо да су на овом простору рођени, или једним делом свог живота провели велики наши књижевници и културни посленици *Доситеј Обрадовић, Бранко Радичевић, Милош Црњански...*

Најновијим променама режима у Румунији, Срби су као национална и културна заједница проширили простор своје слободе у остваривању грађанских права и културних идентитета. У том смислу посебно је важно истаћи остваривање њиховог права на образовање, веру, културу и информисање. Тиме се ствара основа за очување њиховог културног и духовног

идентитета, развијање њихове националне свести, али и чврста брана против асимилације.

Полазећи од националне стратегије о дијаспори и културној политици Србије, треба учинити све да се материјално, програмски и кадровски помаже стабилизацији и развоју српских културних институција и удружења српске дијаспоре; како би они представљали живи динамички интерактивни мост у трансграничној сарадњи међу нашим народима, у афирмисању културе разумевања и мира на Балкану.

Србија, ако земља матица, мора подстицати даље умрежавање/организовање наше дијаспоре. *Она мора градити отворену политику регионалне сарадње и културе мира на Балкану.* Она посебно, мора *изградити нов, позитиван однос према српској интелектуалној дијаспори.* Све то може имати као резултат вишеструку позитивну функцију, а пре свега у подизању иновационог капитала у националном развоју Србије; очувању културног идентитета Срба у расејању, у промоцији и афирмацији угледа Србије у свету.

Велика је одговорност науке и универзитета, просветних и културних институција, а посебно интелектуалаца и *homo academicusa* да се кроз ширење и развитак међууниверзитетске и културне сарадње, афирмише углед српске дијаспоре, остваре њена грађанска права и слободе у функцији равноправности и суживота са другим народима и етничким групама у Румунији, као и њиховој активној партиципацији у животу Србије, као земље матице.

Литература

- Гречић, Лапушин, 1994: В. Гречић, М. Лапушин, *Принцип*. Београд.
- Иљич, 2008: И. Иљич, *Пут духовне обнове*. Београд : Логос.
- Инђић, 1966: Т. Инђић, *Култура и културна политика*. Београд : РУ „Ђуро Салај“.
- Ломпар, 2010: М. Ломпар, *Прво Србија и српство*, „Печат“, Београд, бр. 108, 2. април.
- Митровић, 2009: Љ. Митровић, *Транзиција у периферни капитализам*, Београд : Институт за политичке студије.
- Попов, 2007: Ч. Попов, *Велика Србија – стварност и мит*. Нови Сад : ИК З. Станојевић.
- Ћосић, 2009: Д. Ћосић, *Српско питање у 20-ом веку*, Службени гласник, Београд.
- Унамуно, 1993: М. Унамуно, *Грађански рат и мир*. Београд : Време.

Ljubiša R. Mitrović

THE ROLE PLAYED BY THE SERBIAN DIASPORA IN PRESERVING CULTURAL IDENTITY AND AFFIRMATION OF THE SERBIAN INTERESTS

Summary

Our contemporary reality witnesses a new wave of migration – that of a highly educated generation of people. The world has become interdependent and diasporic in the global age. This fact has led to an alteration of the structure of the Serbian Diaspora. A growing number of highly educated people are so evident in it that it can be referred to as an intellectual Diaspora.

This paper discusses the potentials and roles of this group of people in preserving cultural identity, influencing national economy and promoting the image and interests of Serbia in the world.

As regards the Serbian minority inhabiting the peripheral and bordering regions and neighbouring countries, their role in promoting understanding, regional cooperation and culture of peace in the Balkans is of crucial importance. The paper also discusses some aspects of the cultural politics towards Diaspora and emphasises the necessity of redefining the national strategy on Diaspora.

Key words: Diaspora, Balkans, Serbia, cultural politics, identity.